
Az osztrák-angol diplomáciai közeledés és egyetértés éve – 1877

Jelige: a cápa és a farkas közeledése

Az osztrák-angol diplomáciai közeledés és egyetértés éve – 1877

A keleti válság kezdetei

A 19. század történetében, a 20. századot is meghatározó 1870–1871-es porosz-francia krízis után 1875-ben újabb válság adott alkalmat arra, hogy a fennálló status quo-t az öt nagyhatalom ismét megváltoztassa. Ez volt az 1878-as berlini kongresszusig elhúzódó ún. nagy keleti válság.

Az új adók bevezetése, és az iszlamizálódott nemesség ellen 1875-ben kirobbant – a Balkánt lángba borító – hercegovinai felkelésekkel az Oszmán Birodalom hadserege csaknem egy évig képtelen volt leszámolni. Ez az oszmánok gyengeségéről győzte meg az oroszokat, akik – ekkor még titkos támogatások útján – közbeléptek. Anyagi javakkal és önkéntesekkel támogatta Oroszország Montenegró és Szerbia hadüzenetét, valamint Ignatyev¹ azzal bízta a szerbeket, hogy ha hadat üzennek, Oroszország is követni fogja őket. Az orosz diplomata, a Balkán más területein is tevékenykedett. Már egészen 1868-tól kezdve azon munkálkodott, hogy a bolgár területeket valamilyen módon kiszakítsa Törökország és Görögország területeiből. A pánszlávista Szláv Bizottság szervezete valóban önkéntesek ezreivel támogatta a harcokat², akik között számos önkéntes orosz tiszt is harcolt, ám a képzetlen délszláv haderővel szemben a török sereg döntően erősebbnek bizonyult.³ A nagyhatalmak a török-szláv vérengzések hatására közbeléptek. A Balkánon angol és orosz érdekek ütköztek legfőbbképp, de csaknem minden európai hatalmat érintett a probléma, hiszen ismét felmerült az országhatárok átalakulásának veszélye. Az oroszok szerettek volna segíteni leginkább a Porta keresztény alattvalóin, amíg a törököket az angolok támogatták, akik igen nagy befolyással rendelkeztek az iszlám ország belügyeiben, és a török államot fenntartva védték Indiához és a Közel-Kelethez vezető kereskedelmi útvonalait.

1875 októberében a balkáni államok széleskörű támogatást és autonómiát kaptak volna a cári kormányzattól. Erre a javaslatra viszont válaszolt az osztrák-magyar külügyminiszter, gróf Andrassy Gyula is, aki jegyzékében csak adminisztratív reformokat javasolt. A felkelők

¹ Nikoláj Pavlovics Ignatyev, orosz államférfi.

² Derby őrgrofja, a korabeli angol külügyminiszter is ekkor olyan információkat kapott, mely szerint Szerbia és Montenegró idegen bizottságok és ügynökök kezén van és később azt a kijelentést tette, hogy a Balkán felé „áradnak” az oroszok. (KOVIC 2011: 122.)

³ HELLER–NYEKRICS 2000: 536–537.

garanciát akartak, így a három császár szövetségének országai⁴ aláírták a berlini memorandumot. Az orosz kancellár nyomására és a további békés rendezés érdekében 1876-ban Reichstadtban II. Sándor cár, Ferenc József császár és külügyminiszterei megegyeztek a Balkán⁵ kelet-nyugat irányú felosztásáról.⁶ Dolgozatom célja az ezt követő 1877-es év diplomáciatörténeti eseményeinek feltárása angol és osztrák szemszögből, mivel Nagy-Britannia és az Osztrák-Magyar Monarchia szövetségszerkeletei alapvetően határozták meg a 19. század jelentős eseményét, a berlini kongresszus eredményeit. Kutatásomban új és régi, külföldi és hazai szakirodalomra egyaránt, valamint saját levéltári kutatásokra támaszkodom.

Az első békekísérlet kudarca

Az 1878-as egyezmények tekintetében mindenképp szükséges megemlítenünk az angol és osztrák-magyar közeledés és szövetségkeresés évét, 1877-et, amikor is az angolok többször is a Monarchia felé fordultak tehetetlenségükben. Az 1877-es tárgyalások nyújtottak alapot az 1878-as együttműködéshez, valamint ekkor született az a hét pont, amelyet az osztrák-magyar külügyi vezetés nem csak tárgyalási alapnak tekintett 1877-ben, de leszögezték, hogy a jövőben is azt tekintik kiindulási pontnak.⁷

Az 1876-os konstantinápolyi konferencia kudarcát követően új fejezet nyílt a nagy keleti válság történetében. Az angol miniszterelnöknek már 1876 őszén megfordult a fejében az az eshetőség, hogy ha Oroszországgal nem tud majd megegyezni Konstantinápolyban, akkor egy olyan szövetségest kell keresnie, akivel összefoghat az oroszok ellenében. Így Benjamin Disraeli már 1876 novemberében útnak indította Montagou Corryt, magántitkárát Bécsbe, a tárgyalások előkészítésére. Tudta ugyanis, hogy Andrássy Gyula nem bízik meg régi riválisában, Friedrich Ferdinand von Beustban, aki ekkor londoni osztrák-magyar nagykövet volt. Azonban sem az angol miniszterelnök, sem Beust nem tudott az 1876 júniusában aláírt reichstadti egyezményről, amely a Monarchiát a Balkán rendezésének ügyében már az oroszokhoz kötötte. Mindeközben Beust és Derby – az angol külügyminiszter –, óvatosan tapogatóztak a konstantinápolyi konferencia ideje alatt és informálták egymást, hogy saját országaik meddig merészkedhetnek az oroszellenes összefogást illetően. 1876 novemberében az osztrák-magyar követségen Montgelas gróffal folytatott titkos tárgyalások nem hoztak

⁴ A szövetség tagjai: Németország, Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia.

⁵ A balkán 1877-es politikai térképe, a tájékozódás segítségére, a mellékletben megtalálható (I. kép).

⁶ CZÖVEK 2001: 104–105.

⁷ DIÓSZEGI 1980: 14–21.

eredményt. Ez Disraeli számításait keresztbehúzta. A külügyminisztert ekkor utasította arra, hogy tanulmányozza át az év elején kézhez kapott Andrásy-jegyzéket, hátha talál benne valami olyat, amely a két hatalmat közelebb hozhatja egymáshoz.⁸ Andrásy november 25-én, és 26-án Salisburyvel⁹ tárgyalt, és csakúgy, mint Montgelas gróf, felvetette Bosznia megszállásának kérdését. Miután ezek a tárgyalások eredménytelenek voltak, inkább azzal volt elfoglalva, hogy német garanciát kapjon¹⁰ az orosz túlkapasok esetére.¹¹ A német kancellár, Otto von Bismarck viszont egy angol-német-osztrák szövetség ötlete felé hajlott, amelyben az angolok – Salisbury kivételével – franciaellenességet¹² láttak, így visszautasították azt.¹³

A konstantinápolyi konferencia kimenetele kedvezőtlen volt az angolok számára, eredménytelenül zárult. A konferencia angol követe Salisbury, Disraeli szemében oroszabbnak bizonyult az oroszoknál, amikor Ignatyev követeléseibe belement, és habár a balkáni érdekek elhatárolásában sikerült megegyezniük, a törökök – ragaszkodva a balkáni ügyek rendezésének jogához és saját területeik szuverenitásához – elutasították a konferencia angol és orosz egyezményeit.¹⁴ Ahogy Disraeli is írta: „(...) *habár úgy tűnik, hogy Salisbury mindenben sikert ért el, (...) attól félünk és úgy hisszük, hogy a törökök harcolni kívánnak. (...) Az oroszokat és törököket is a Fekete-tenger fenekére kívánom.*”¹⁵ Andrásy a kezdetektől fogva kételkedett a konferencia sikerében, és nem lepődött meg annak kudarcán, sőt, derűsen fogadta annak végét, hiszen az Monarchia az orosz-angol szembenállás kiújulásával ismételten jó tárgyalási pozícióba került. Az angolok próbálták rossz színben feltüntetni Andrásyt az oroszok előtt, az angol „kékkönyvek”¹⁶ nyilvánosságra hozatalával, ezekben ugyanis szerepelt Andrásy és Salisbury négy órás audenciája, amelyben Andrásy az oroszok ellenében kezdett egyezkedni az angolokkal.¹⁷ Az angoloknak ez azért állt érdekében, hogy szétfeszítsék az orosz- osztrák-német szövetséget, amely angol szemszögből csak az előbbi három hatalom bevonásával és Anglia kizárásával intézte a Balkánra vonatkozó ügyeket. Ekkor azonban Bismarck közbelépett. A német kancellár megvédte az angolok előtt Andrásyt az oroszellenes

⁸ KOVIČ 2011: 167–168, DIÓSZEGI 1998: 234.

⁹ Robert Gascoyne-Cecil, Salisbury harmadik márkija.

¹⁰ Ezt a biztosítékot végül Oroszországtól kapta meg a budapesti egyezmény formájában 1877. január 15-én.

¹¹ DIÓSZEGI 1998: 235.

¹² Az angolok úgy gondolták, hogy ha elfogadják Bismarck ajánlatát, amely Egyiptom angol megszállására vonatkozik, akkor a franciákat eltaszítva egyenesen Bismarck karjaiba vetik magukat. (DIÓSZEGI 1998: 232.)

¹³ DIÓSZEGI 1998: 243–245, GWENDOLEN 1921: 100–103.

¹⁴ KOVIČ 2011: 177, 181.

¹⁵ Idézi: DUNDAS 1929: 126.

¹⁶ Az angol kékkönyvek a miniszterek és a kabinet munkájának segítésének céljából készült füzetek voltak, amelyek összefoglalták az egyes országok irányában tett legfőbb egyezményeket és a követek és külügyminiszterek között lezajlott levélváltásokat.

¹⁷ DIÓSZEGI 1998: 233, 244–245.

kijelentések gyanújától és szót emelt Andrassy érdekében, akiről az angolok ekkor nem voltak nagy véleménynyel.¹⁸ Andrassy pedig az egész ügyet Beustra hárította, aki ugyan Londonban nagyobb tiszteletnek örvendett, mint Andrassy, visszaemlékezésében – nem meglepő módon – kis mértékben részletezi csak az angol nagyköveti éveit.¹⁹ A reichstadti egyezmény szelleme azonban az oroszok számára ekkor fontosabb volt, mint a híresztelések. A konferencia bukását követően, egy semlegességet garantáló katonai konvencióra törekedtek az Osztrák-Magyar Monarchiával, amelyet sikerült megkötniük Budapesten, január 15-én. Valószínűleg ennek közeledtét sejtették az angolok, és ezért hozták nyilvánosságra a kékkönyveket, mivel már az Andrassy-jegyzékből is megtanulták, hogy a három császár szövetségének tagjai közti osztozkodás kizárja Angliát a Balkán rendezéséből. Az angolok tevékenységét ekkor az a tény is befolyásolta, hogy az oroszokkal való megegyezésre szánt utolsó próbálkozásait ekkor készítették elő, és ekkor átmenetileg felhagytak az osztrák szövetség gondolatával, majd arra törekedtek, hogy az oroszokkal egyezményre jussanak. Az egyezmény orosz és angol cikkelyei külön rögzítették a felek kívánságait, ugyanakkor ellentmondtak egymásnak.²⁰ Ez volt az úgynevezett londoni protokoll. A Suvalov²¹, Ignatyev, Salisbury, Disraeli és Derby által március 31-én létrehozott londoni protokollt, ami egyben reformjavaslat is volt, a törökök április 9-én visszautasították, így az újabb orosz hadjárat a Balkánért és a balkáni keresztény alattvalókért már csak hetek kérdése volt.²²

Az angoloknak a fennmaradó időben két lehetőség jutott. Az egyik Konstantinápoly és az angol érdekek biztosítása katonai erővel, Gallipoli elfoglalásának útján²³, ám ehhez hiányzott az angol kabinet egyhangú támogatása. A másik lehetőség pedig az angol külpolitika bevált módszere volt, amelyre a krími háborúban is támaszkodtak. Ezt a közös fellépés jelentette volna egy szárazföldi hatalommal, mégpedig a francia-orosz ellentétet tekintve ebben az esetben csak az Osztrák-Magyar Monarchia jöhetett számításba.²⁴ Tehát a keleti válság diplomáciatörténetének szempontjából fontos tárgyalnunk az 1877-es év diplomáciai

¹⁸ Salisbury zavarodottnak találta Andrassy viselkedését novemberi találkozásukon, és gyengének látta a külügyminisztert, aki Bismarckra támaszkodva fogadta volna el a legkisebb rosszként Boszniát. Az is zavarta, hogy a külügyminiszter az angolokat Konstantinápoly megszállásáról kérdezte, ám Andrassynak azt válaszolta, hogy az csak osztrák-magyar casus belli esetén történne meg, amire természetesen – úgy, ahogy a későbbiekben sem – Andrassy nem volt hajlandó. Derbynek írt levelében Salisbury említi, hogy Andrassy nyomatékosan megkéri arra, hogy ne vegyék kékkönyvbe ezt a tárgyalásukat. (GWENDOLEN 1921: 102–103.)

¹⁹ BEUST 1887: 313.

²⁰ DIÓSZEGI 1998: 245–246.

²¹ Pjotr Andrejevics Suvalov, londoni orosz nagykövet.

²² KOVIČ 2011: 194–199.

²³ Gallipoli angol megszállása az osztrák-magyar-angol júniusi tárgyalások során is visszatért, mivel Andrassy is támogatta ezt, mint angol biztosítékot Konstantinápoly megőrzésének érdekében. (DIÓSZEGI 1980: 15–16.)

²⁴ KOVIČ 2011: 199–201.

cselekményeit, mivel az 1877 folyamán, angol-osztrák-magyar kapcsolatban jelentkező motívumok, – úgy, mint a kölcsönös bizalmatlanság, valamint az, hogy a meglévő osztrák-orosz egyezmények miatt minden angol ajánlat félresiklott – az 1878-as évig, egészen a San Stefanói békéig megmaradtak, amikor is lehetőség nyílt a két partner közti közeledésre.

Az orosz-török háború április 24-i kirobbanását követően fűződtek szorosabbra az angol-osztrák együttműködés szálai és a nyár folyamán csúcsosodtak ki.²⁵

A közeledés nyara

Anglia ki akart mozdulni a tétlenségből, de nem akarta azt egyedül megtenni. Az orosz-török háború a váltakozó hadiszerencse ellenére török vereséget hordozott magában.²⁶ Beust április végén értesítette Andrássyt, hogy Derby egyre gyakrabban látogatja őt, valamint sajnálatát fejezi ki a kiszivárgott, Monarchiát kompromittáló kékkönyvek miatt, és tudni szeretné, hogy létezik-e megállapodás Oroszország és a Monarchia között. Beust, mivel nem tudott a titkos egyezményekről, nemleges választ adott Derbynek.²⁷ Az angol kabinetben már április 30-án megszületett a döntés, hogy – az újabb orosz kompromisszum keresése előtt – semlegesek maradnak egyelőre, de fel kellett venniük a kapcsolatot a Monarchiával. Andrássy is bizonytalan volt az angolokkal szemben, mivel ismeretes volt előtte az angol kabinet megosztottsága, tudta, hogy a korábbi tárgyalások kudarcai miatt Disraeli és Derby is bizonytalanul fordultak a Monarchia felé. Az angol miniszterelnök azonban úgy vélte, hogy újra kell próbálkozniuk a kapcsolat felvételével, ezért május 16-án üzenetet küldtek a Monarchiának.²⁸ Disraeli május 22-én már türelmetlenül kérdezgetett az osztrák-magyar válasz felől, Derby²⁹ pedig kifejtette, hogy a válasz azért lassú, mert Ausztria minden ázsiai angol érdeket feláldozna az európai status quo ante érdekében.³⁰ Az angol memorandumot Andrássy május 20-án kapta kézhez és csak június 1-jén válaszolt. Az angol memorandumban afelől érdeklődött Anglia, hogy a Monarchia hajlandó-e az együttes fellépésre, és Konstantinápoly közös megvédésére, akár fegyveres erővel is, valamint afelől, hogy érdekelt-e közös titkos

²⁵ Ld.: Diószegi István: *Andrássy und Disraeli in Sommer des Jahres 1877*.

²⁶ DIÓSZEGI 1998: 252–253.

²⁷ DIÓSZEGI 1980: 7–9, WERTHEIMER 1913: 33–34.

²⁸ KOVIČ 2011: 208, WERTHEIMER 1913: 34–35.

²⁹ Derbyt jobban érdekelte a Balkánnál Anglia ázsiai politikája, valószínűleg így helyt áll Ignatyev azon megállapítása, hogy sokszor Tenterdenre (Charles Abbot, Tenterden harmadik bárója, az angol külügyi titkár) hagyatkozik, szegényes a franciatudása és földrajzi ismeretei. (KOVIČ 2011: 196–197)

³⁰ KOVIČ 2011: 208–209.

tárgyalásokban. Andrássy nem akarta magát elkötelezni a bizonytalan angolok mellett, nem volt oka ilyesfajta cselekedetre, mivel kötötték az oroszokkal létrehozott előzetes szerződések. Az oroszok a megállapodás keretein belül cselekedtek, és a memorandumból úgy tűnt, hogy Anglia fel akarja használni a Monarchiát, mint szárazföldi erőt, vagy érvet az oroszok megfékezésére. Ugyanakkor Andrássy nem akarta elszalasztani annak lehetőségét sem, hogy orosz szószegés esetére angol garanciát kapjon, ugyanis számolt azzal, hogy az orosz kormány külső nyomásra megszegi ígéreteit.³¹ Így június 1-jén semmitmondó, és hosszú üzenetet küldött az angoloknak.³² Hét pontban fogalmazta meg azokat a feltételeket, amelyeket bekövetkezésük esetén elfogadhatatlannak tart, és az oroszok ellenében fellépne, ha akár egyik is bekövetkezne. Ezek a következők voltak: egyik hatalom sem gyakorolhat kizárólagos hatalmat a Balkán keresztény alattvalói felett, egyik hatalomnak sincs joga rendeznie a nagyhatalmakra vonatkozó ügyeket háború útján, Oroszország nem szerezhethet területet a Duna jobbpartján, Romániát és annak fennhatóságát nem sértheti, sem orosz, sem osztrák-magyar vazallussá nem válhatnak ezek a vidékek, Konstantinápoly orosz birtokbavétele pedig tiltott, ahogy a Balkánon való nagy szláv állam létrehozása is.³³ Ezek azok a pontok, amelyek 1878 márciusában aktuálissá tették az ismételt angol-osztrák-magyar közeledést, ám mivel ekkor az oroszok még nem szegték meg a titkos egyezményeket, nem valósult meg a hét pont közül egy sem, és az angol politika nem talált támaszt ezekben.³⁴ A hét pont közül öt a lehetséges orosz területi hódítások fölött rendelkezett, és tiltotta a Balkánon létrejövő nagy szláv állam létrehozását, illetve az orosz hódítás kiterjedését az egész Balkán-félszigetre.³⁵ Andrássy hét pontja nagy reményeket keltett az angol kabinetben, különösen az utolsó kettő, amely az angol érdekekkel összhangban is volt. Elégedettségüket fejezték ki, és még Disraeli is egy szlávellenes olasz-görög-osztrák-magyar szövetségben kezdett gondolkodni, amely később a Mediterrán Liga alap gondolataként jelent meg 1878 kezdetén.³⁶ Május 6-án Alexander Mihailkovics Gorcsakov orosz külügyminiszter, biztosítékot adott az angolok számára az ázsiai angol érdekeltségek érintetlenségéről, viszont Konstantinápoly nem tartozott ezek közé. Ekkor az orosz sereg vészesen közeledett a török fővároshoz, átlépte a Duna vonalát. Ezért Disraeli még inkább sürgetőnek érezte a Monarchiával való megállapodást, annak ellenére, hogy Derby tájékoztatta a Suvalovtól kapott

³¹ DIÓSZEGI 1980: 13–14. DIÓSZEGI 1998: 253, WERTHEIMER 1913: 36–38,

³² Ez az a levél, amelyhez mindig visszatérnek a tárgyalópartnerek, és amit a történeti szakirodalom Andrássy külpolitikai krédójának tekint.

³³ WERTHEIMER 1913: 49, DWIGHT 1931: 459.

³⁴ DIÓSZEGI 1998: 254.

³⁵ DIÓSZEGI 1980: 12.

³⁶ KOVIČ 2011: 209, 251–252.

értesüléséről, az orosz-osztrák megállapodás megkötéséről.³⁷ Disraeli június 11-én újabb jegyzéket készített elő Andrásyék számára, és személyesen tárgyalta Beusttal.³⁸ Ugyanis nem hitt Suvalov híreszteléseinek³⁹, mert nem tartotta nagyra sem saját diplomata gárdáját⁴⁰, sem a különböző országok londoni követeit.⁴¹ Andrásy június 13-án kapta kézhez Disraeli ajánlatát, amelyben az angolok közvetlenül rákérdeztek arra, hogy a Monarchia Konstantinápoly megszállása esetén hajlandó-e katonai szövetséget kötni Öfelsége Kormányával. Mivel ha az oroszok elfoglalják a török fővárost, a két érdekelt hatalomnak csak az oroszok üres szavai jutnak, javasolták ezért, hogy célszerűbb az osztrák-magyar hadsereget mielőbb Romániába és Szerbiába küldeni, az angol flottát pedig a Dardanellákban felvonultatni.⁴² A válasz megérkezéséig az angolok sűrűn tárgyaltak Beusttal az együttműködésről, aki tökéletes bizonytalanságban tartotta őket.⁴³ Andrásy június 22-én írta meg válaszát Beustnak. Farkashoz és cápához hasonlította a két országot és kifejtette, hogy a Monarchiát nem választja el víz Oroszországtól, ezért háború esetén a végsőig kellene harcolnia Oroszország ellen. Mindezt figyelembe véve Andrásy tartotta magát a május 29-i álláspontjához és a hét ponthoz. Konstantinápoly kérdésében a következőket írta: „*Konstantinápoly uralását illetően nagyon világosan kifejeztük nézeteinket Oroszország számára. (...) Külön tájékoztatást kértem erről Novikov Úrtól. Az orosz követ ismételten legpozitívabb biztosítékait adta számomra afelől, hogy Sándor cár Konstantinápolynak még az átmeneti megszállására sem gondolt.* (...)”⁴⁴ Habár Konstantinápoly tartós megszállása esetén Bécsben fontolóra vették az angol tárgyalásokat, az átmeneti megszállás esetén úgy vélték, hogy felesleges aggódniuk.⁴⁵ Ezért nem nyílt okuk egy oroszellenes fellépésre. Andrásy támogatta az angol flotta Gallipoliba és Konstantinápolyba való behajózását, de kifejtette, hogy Szerbia az 1856-os párizsi béke védelme alatt áll, amelynek megsértése nem áll a Monarchia érdekében, a romániai bevonulás pedig egyenesen casus belliként szolgálhat Oroszország számára.⁴⁶ És habár Derby a Konstantinápolyra vonatkozó

³⁷ KOVIČ 2011: 210–211.

³⁸ DIÓSZEGI 1980: 15.

³⁹ Disraeli szerint Suvalov olyan diplomata, aki saját hivatásának ábécéjét sem ismeri. (BLAKE 1969: 591)

⁴⁰ A királynővel szinte kiközösítették Derby-t, amint ez a királynő egy június 7-i leveléből kiderül (BUCKLE 1920: 143.). Attól is féltek, hogy a Suvalovval jó kapcsolatot ápoló Lady Derby kiszivároztatja a tárgyalásokat és ezt semmiképp sem engedhették meg. (DIÓSZEGI 1998: 256, KOVIČ 2011: 212.) Derby ekkor ért haza, és egy hónapig nem látott kedvesével vacsorázott naplója szerint. A következő napokban Suvalov pontosan a Beusttól érkezett hírek ellenkezőjéről biztosította, mely szerint az oroszok visszafogottak a balkáni rendezés ügyében, Ausztria pedig teljesen az oroszok kezére játszik. Ez is okozhatta a kabinet júniusi összezavarodását és az angolok bizonytalanságát. (VINCENT 1994: 406–409.)

⁴¹ BLAKE 1969: 590–591.

⁴² KOVIČ 2011: 212–215. DIÓSZEGI 1980: 16.

⁴³ BUCKLE 1920: 144–145.

⁴⁴ Idézi: DWIGHT 1931: 449–450.

⁴⁵ DWIGHT 1931: 449–453, WERTHEIMER 1913: 45.

⁴⁶ DWIGHT 1931: 449–453, DIÓSZEGI 1980: 16–17.

pontokkal elégedett volt, Beaconsfield csak az angol-osztrák-magyar közös érdekekre védelmére kapott fegyveres garanciát, deklarációkat, ami nem jelentett szövetséget.⁴⁷ Andrassy válasza ezért igencsak összezavarta a kontrollálhatatlan kabinetet, így június 30-án Disraeli úgy döntött, hogy saját kezébe veszi az irányítást. A flottát a Beshika-öbölbe küldte a kabinet megkérdezése nélkül, amely cselekedettel nem titkoltan Andrassyt kívánta meggyőzni az angol háborús szándékról. Ez az angol parlamentben is igen nagy felháborodást okozott, és viszályt szított a kabinetben, amelynek éppen döntésképtelensége miatt nem bízott Andrassy az angolokban.⁴⁸ Ezzel egyidejűleg azt ajánlották a britek, hogy foglalják a hét pontot szövetségi megállapodásba, és Konstantinápolynak még az átmeneti megszállásának tilalmát is foglalják bele nyolcadik pontként.⁴⁹ Andrassy a bilaterális szerződés helyett kölcsönös nyilatkozat tételt ajánlott, és nem volt hajlandó aláírni a protokollt.⁵⁰ Az angolok július 7-én, – elvesztve türelmüket – Suvalov június 8-i, angoloknak tett ajánlatát hozták fel példának, aki memorandumában a nagy szláv állam létrehozását említette, és amelynek elve ellentmondott Andrassy hét pontjának.⁵¹ Majd júliusban angol megbízottakat küldtek Bécsbe, Lord Denbight és Henry Butler-Johnstonet, hogy Andrassyval személyesen tárgyaljanak.⁵² Július 12-én Andrassy továbbra is elutasító választ adott, és csak úgy nyilatkozott, hogy bár a közös érdekeiket megvédi, a bolgár autonómia – amelyet Suvalov felvázolt – nem sérti a hét pontot. Andrassy azt is közölte, hogy báró Orczytól⁵³ megtudta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia szövetsége valóban arra szolgál Sir Buchanan⁵⁴ szerint, hogy az angol kabinet kedélyeit megnyugtassa, ahol július végén már eltorzultak a viták.⁵⁵ 1877 július 14-én már csak Beust és Derby között folytak tárgyalások. Derby továbbra is az orosz-osztrák-magyar szerződésekről próbált meggyőződni, ami megmagyarázta volna a távolságtartást. Július végéhez érve egyre halványodott a remény a megegyezésre. Az angolok hiába kapaszkodtak Konstantinápoly kérdésébe, vagy a hét pontba, Andrassy július 21-én ismételten tudtukra adta korábbi érveit, majd a hét pontot is elküldte július 26-án. Buchananhoz csak augusztus közepén érkezett Londonból utasítás, amely magában hordozta a hét pontot, és azt a deklarációt, hogy valóban,

⁴⁷ WERTHEIMER 1913: 47–49.

⁴⁸ KOVIČ 2011: 213–215, HANŠARD 1877: 688, DIÓSZEGI 1998: 255.

⁴⁹ DWIGHT 1931: 453–454, DIÓSZEGI 1998: 254.

⁵⁰ DIÓSZEGI 1980: 21–22.

⁵¹ DWIGHT 1931: 455–456.

⁵² KOVIČ 2011: 214, WERTHEIMER 1913: 47.

⁵³ Báró Orczy Béla, osztrák-magyar külügyi titkár.

⁵⁴ Sir Alexander Buchanan, 1878-ig bécsi brit nagykövet, akit Sir Henry Elliot vált, valószínűleg Buchanan megbízhatatlansága miatt.

⁵⁵ DWIGHT 1931: 456–457, KOVIČ 2011: 214–215.

a jövőben is kívánatos a két ország közös érdekeinek szem előtt tartása, és ugyan nem értik Andrassy távolságtartását, de tiszteletben tartják döntését.⁵⁶

Az konfliktus végére várva

Az angolok Andrassyhoz hasonlóan július 17-én az oroszok tudtára adták, hogy semmilyen körülmények között nem engedik meg Konstantinápoly elfoglalását.⁵⁷ Július végén Disraeli kiújuló köszvényes betegsége miatt magára hagyta az angol kabinetet, ahol Salisbury, Lord Carnarvon és Lord Derby versengtek a vezető pozícióért. Az orosz hadsereg plevnai kudarcának híre az utolsó pillanatban érkezett Londonba, mivel Disraeli a brit flotta boszporuszi behajózását várta. A törökök a brit flotta közeledését és Gallipoli megszállását ezután nem nézték jó szemmel, hiszen most az ő javukra billent a mérleg, ám nem használták ki pillanatnyi előnyüket az oroszokkal szemben. Disraeli örült a török győzelmeknek, és végül sikerült a szultánnal augusztus közepére egy egyezményben megállapodni a brit flotta oroszok elleni felhasználhatóságáról és Boszporuszbba való behajózásukról, úgy hogy az ne sértse az 1841-es tengerszoros egyezményt.⁵⁸ Az oroszok ekkor hajlandóak lettek volna Bulgária déli határának megnyújtásával kiegészítve elfogadni a júniusi angol ígéreteket a Balkánra vonatkozóan, ám Beaconsfield kitarzott az Oszmán Birodalom egységének fenntartása mellett.⁵⁹ Beaconsfield így írt erről Layardnak, a konstantinápolyi angol nagykövetnek írt augusztus 6-án kelt levelében: (...) *Sajnálom a gyanakvást, amelyet a szultán szándékaink felé tanúsít. Elismerem megalapozottak, de nem igazak – legalábbis egészen addig ameddig abban vagyok érdekelt, hogy lehetőség szerint fenntartsuk az „integritását és függetlenségét” az Oszmán Birodalomnak. (...) A törökök győzelmet arattak, de nem váltják be azt. Plevna után az oroszokat a Dunán túlra kellett volna üzniük, lerombolniuk a hidat, és foglyul ejteniük a cárt. (...) A veszély abban rejlik, ha az oroszok rendezik soraikat és észre elérik Drinápolyt. Akkor aztán mit tehetünk? (...)*⁶⁰ Az Osztrák-Magyar Monarchia július végén mozgósított, amelynek híre Londonba is eljutott. Andrassy ezt abból a megfontolásból tette, mivel arra számított, hogy a szerbek Bosznia felé indítanak hadjáratot, ennek eshetőségét pedig mindenképp szerette volna elkerülni. Andrassynak Bosznia esetében nem voltak hódító ambíciói, és nem azért kérte két

⁵⁶ DWIGHT 1931: 459–464.

⁵⁷ TEMPERLEY–PENSON 1966: 359.

⁵⁸ KOVIČ 2011: 218–222.

⁵⁹ KOVIČ 2011: 220, TEMPERLEY–PENSON 1966: 360–361.

⁶⁰ Idézi: TEMPERLEY–PENSON 1966: 360–361

hadtest fölállítását, mert minél gyorsabban szeretne volna Boszniát lerohanni. Azért volt szüksége a fegyveres erők készenlétére, mivel tartott attól, hogy ezekben a tartományokban Monarchia-ellenes megmozdulásokra kerül sor, vagy olyan felkelésre, amely veszélyeztetni a Monarchia érdekeit vagy területi integritását. Disraeli augusztus 15-én arra kérte a Monarchiát, hogy a védekezés helyett rohanja le ezeket a tartományokat, aminek Andrassy nem tett eleget, és habár a Monarchia fegyverrel is hajlandó volt érdekeit megvédeni, nem akart Szerbába és Boszniába bevonulni.⁶¹ Az oroszok szeptemberben szerb és román segítségkérésre szorultak.⁶² A románok az oroszokkal egyeztetve szintén ekkor léptek át a Dunán, a szerbek azonban még egyelőre várakoztak. Disraeli tudta, hogy a Monarchia könnyedén megállíthatná a szerbeket, viszont ekkor értesült a budapesti egyezmény részleteiről a Rotschildok⁶³ által. Azzal fenyegette a Monarchiát, hogy ha nem fékezik meg a szerbeket, akkor végleg befejezettnek tekintik a tárgyalásokat. Ugyanis attól félt, hogy a Monarchia Szerbián keresztül támogatja a három császár szövetségének terveit.⁶⁴ A szerbeket és románokat ekkor megfenyegették az angolok, nehogy azok bekapcsolódjanak a törökök ellen, ám azok a Balkán felosztásának reményében tovább fegyverkeztek a görögökkel együtt.⁶⁵ Andrassy figyelmen kívül hagyta ezeket az angol lépéseket, hiszen Bismarck felé kezdett közeledni.⁶⁶ Disraeli az átmeneti török sikereket követően megragadva az orosz csapatok átmeneti megtorpanását, elhatározta, hogy egy második hadjárat során nem marad semleges Anglia.⁶⁷ Szeptemberben közvetíteni próbált a törökök és oroszok között. Tervezetében Romániát a Monarchiának adta volna, a görögökről és szerbekről, és a Balkán egyéb részeiről viszont nem rendelkezett. A közvetítést az angol kabinet nem támogatta, ráadásul gróf Zichy Ferenc, a Monarchia török követe ragadta magához a kezdeményezést, majd biztatására, tanácsai következtében a törökök elfogadhatatlan feltételeket szabtak az oroszoknak. Zichy közbelépése meglepte és kellemetlenül érintette az angolokat, mivel Beust arról biztosította őket, hogy a Monarchiának nem áll szándékában közvetíteni.⁶⁸ Suvalov szavai pedig egyenesen letaglózták őket, mivel személyesen számolt be októberben a budapesti egyezmény részleteiről.⁶⁹

⁶¹ WERTHEIMER 1913: 58–61.

⁶² JELAVICH 1969: 119.

⁶³ Disraeli igen jó viszonyt ápolt a bankárcsaláddal, akiknek londoni éttermében gyakran fogadta vendégeit és tárgyalópartnereit.

⁶⁴ WERTHEIMER 1913: 60–61.

⁶⁵ KOVIČ 2011: 222–225.

⁶⁶ DIÓSZEGI 1998: 256–257.

⁶⁷ DUNDAS 1929: 176–177, BLAKE 1969: 628.

⁶⁸ FO 363/1, 1877. szeptember 12., KOVIČ 2011: 226.

⁶⁹ KOVIČ 2011: 226.

Novemberben az oroszok kaukázusi győzelmeiket követően Plevnára koncentráltak, ahol román erősítéssel, valamint további orosz csapatok bevetésével – Disraeli korábbi becsléseit valóra váltva – december elejére kivívták győzelmüket és tovább meneteltek Konstantinápoly felé. II. Sándor levelet intézett Ferenc Józsefhez december 9-én. Ebben személyesen ismertette az orosz-török békefeltételeket.⁷⁰ A nagy szláv állam létrehozását, Szerbia, Montenegró, és Románia függetlenségét, valamint a Balkán orosz megszállását ígérte a cár levelében, és arról próbálta meggyőzni Ferenc Józsefet, hogy mindez nem sérti az eddigi megállapodásokat.⁷¹ Andrassy és a királyhoz közel álló katonai körök ugyan elégedettségüknek adtak hangot Plevna elestével kapcsolatban, azonban a cár levele aggodalmakra adott okot, ugyanis a béketervezet megszegte a budapesti egyezmény több pontját, és semmilyen, a korábbiakhoz hasonló ígéretet nem tett Bosznia Monarchia általi megszállására.⁷² Angliába hasonlóan borús kilátásokra adtak okot az események. Disraeli a kabinetet rábírta arra, hogy decemberben figyelmeztessék az oroszokat, ám Plevna elestével határozott cselekedetekre került sor. December 10-én érkezett a hír Londonba, hogy a törökök vereséget szenvedtek. A szerbek három nap múlva csatlakoztak a harcokhoz. Viktória királynő, Lady Derby és Suvalov kapcsolata miatt Lord Derby azonnali lemondását várta, és inkább más személyt kívánt a helyére. Eközben az angol miniszterelnök tovább hadakozott saját kabinetjével, amit december 17-ére Salisbury és a királynő segítségével sikerült egységbe kovácsolnia.⁷³ Ekkor született döntés arról, hogy január 17-ére rendkívüli ülést kell összehívni, emelni a hadsereg létszámát, és hogy Angliának közvetítőként kell fellépnie az újabb konfliktusban. Derby mindeközben mentve saját tarthatatlan helyzetét, december 8-án újra jegyzékben tiltotta meg az oroszoknak Konstantinápoly bevételét, ennek azonban nem volt hatása. Az angolok már december eleje óta kérlelték Andrassyt, hogy csatlakozzon a Monarchia az oroszellenes jegyzékhez, majd december 19-én a régi tárgyalásokat felélesztve ismét ajánlatot tett a Monarchiának Derby.⁷⁴ Andrassy azonban inkább a német és orosz tárgyalásokat preferálta, bízott a német közvetítésben és Bismarckban, valamint látva a St. James-i kabinet szétziláltságát, ismét elutasította az ajánlatot.⁷⁵ Hitt abban, hogy a cár december 9-i levele csak tapogatózás, és hogy az oroszok végül tartják magukat az egyezményekhez, valamint Bismarck is közbelép szószegés esetén. Ferenc József pedig tiltakozó levelet írt a cár által felvázolt béketervezet

⁷⁰ DIÓSZEGI 1998: 272–273.

⁷¹ WERTHEIMER 1913: 69–71.

⁷² DIÓSZEGI 1998: 272–273, JELAVICH 1969: 119.

⁷³ KOVIČ 2011: 230–234.

⁷⁴ DIÓSZEGI 1998: 274.

⁷⁵ WERTHEIMER 1913: 67–68.

pontjait illetően.⁷⁶ Január 14–15-én katonai konferenciára került sor a Monarchiában, ahol Andrassy utasítást kapott Ferenc Józseftől egy angol hadikölcsön megszerzéséhez. Andrassy a további orosz terjeszkedés kapcsán pedig tiltakozott Gorcsakovnál, mondván, más eszközei is léteznek az osztrák érdekek érvényesítéséhez – utalva ezzel az angol szövetségre.⁷⁷ Január 15-én az angol kabinet az osztrák szövetség ügyében ült össze, és hogy fontolóra vegyék az osztrák hadihajók támogatását.⁷⁸ Később, január 18-án Disraeli Beustnak nyilatkozott: Anglia kész támogatni Andrassyt, ha „nagy húzást” akar csinálni, és a flottát a szultán korábbi egyezményeire hivatkozva a szorosokba küldték, amely ott várakozott Ausztria válaszára. A katonai konferencián leginkább a megfelelő katonai magatartás megválasztása körül zajlott a vita, Andrassy pedig – habár nem a háború mellett tette le a voksát – Oroszország elrettentése mellett tett nyilatkozatot, és kijelentette, hogy Németország teljesen a Monarchia oldalán áll.⁷⁹ Az angol-osztrák-magyar közeledést ezúttal támogatta Bismarck, azt remélve, hogy az oroszok visszafogják magukat, ám félt attól, hogy a nyugati szövetséges táborba fog átcsúszni a Monarchia.⁸⁰ Január 21-én kölcsönre és szövetségre kapott ajánlatot a Monarchia. Az angol miniszterelnöki titkár Corry és Beust között bizalmas tárgyalások folytak a megállapodás pontjairól, részleteiről. Az angol kormány tagjai viszont most sem értettek egyet. Salisbury támogatta az akciót, amíg Derby, a bukott külügyminiszter ellenezte.⁸¹ Suvalov, Lady Derbynek köszönhetően jelentett a készülő angol-osztrák-magyar fellépésről.⁸² Andrassy a szövetség kapcsán még mindig nem volt bizakodó, ugyanis az angol parlamentben nem esett szó a hadikölcsönről, így komolytalannak tekintette az ajánlatot, és csak akkor cselekedett volna, ha előbb az angolok a flottát Konstantinápolyba küldik. Gorcsakov mindeközben Andrassyt nyugtatta Novikov bécsi orosz követ útján, mellyel próbálta meghiúsítani az angol szövetségkísérleteket, és az is döntően befolyásolta ekkor a tárgyalások kudarcát, hogy Andrassy továbbra sem akart egyelőre még ekkor a korlátok közé szorított orosz hódítás útjába állni.⁸³ Az Monarchia külügyminisztere Viktória királynő január 17-én nyilvánosságra hozott beszéde miatt is aggódott, hiszen ebben nyoma sem volt semmilyen oroszellenes fenyegetésnek, bár a források arra utalnak, hogy folytatni kívánta az angol egyeztetéseket.⁸⁴ Edmond Monsont, brit küldöttet az angolok a Monarchia belső viszonyainak feltérképezésére

⁷⁶ DIÓSZEGI 1998: 273–275.

⁷⁷ DIÓSZEGI 1998: 278–280, WERTHEIMER 1913: 74–75.

⁷⁸ CAB 41/10, 1878. január 15.

⁷⁹ WERTHEIMER 1913: 74–75, DIÓSZEGI 1998: 278–280.

⁸⁰ DIÓSZEGI 1998: 280.

⁸¹ KOVIČ 2011: 235–237.

⁸² DIÓSZEGI 1998: 281.

⁸³ WERTHEIMER 1913: 82–83.

⁸⁴ WERTHEIMER 1913: 81.

küldtek, és a következőket írja a királynő beszédéről: „*A királynő Parlament megnyitó beszédének bekezdéseit kiadták a magyar sajtóban a következő reggelre. Habár a legelszántabb turkofilok is egy Oroszországot jobban árnyaló beszédre számítottak, az általános benyomás kedvező volt. Úgy hiszem, hogy mióta gróf Andrassy hajlandó az Angliával való együttműködésre, és az előzetes béketárgyalásokra, azóta a közvélemény is lágyult Őexcellenciája és Tisza Úr kormánya ellenében.*”⁸⁵ Beaconsfield értette Andrassy aggodalmait, és még mindig élt benne az angol-osztrák-magyar szövetség iránti remény.⁸⁶ Ezért január 23-án még beljebb küldte az öbölbe a brit flotta hat páncélos hajóját Konstantinápoly felé, Salisbury pedig a bukott Derby utódjaként jelölte külügyminiszteri posztra, a királynő nagy meglepetésére.⁸⁷ A flotta viszont új híreket kapott január 24-én: a szultán hajlandó volt fegyverszünetről tárgyalni. Derby ezért megtarthatta posztját.⁸⁸ Január 26-ától kezdve az orosz ambíciók ellen még jelentősebb lépések következtek. Intenzív tárgyalások vették kezdetüket a Monarchia és Anglia között, és a közelgő fegyverszünet hírére már háborús előkészületekbe kezdtek az angolok.⁸⁹ Új angol követ, Sir Henry Elliot váltotta Sir Buchanant. Elliot kinevezése napján találkozott Andrassyval, és értesítette arról, hogy Anglia hajlandó megszavazni a 6 millió fontsterlinges, csaknem 100 millió forintos hadikölcsönt a Monarchia számára, és Andrassy is cselekedjen hasonlóképp: igényeljen a fegyverkezésre összeget saját országától. Andrassy, ahelyett hogy közeledett volna az angolokhoz, inkább kitartott a három császár szövetsége mellett, így Bismarcknál és az oroszoknál tájékozódott.⁹⁰ Novikov rá akarta beszélni Andrassyra a békefeltételek elfogadását, aki ezután mégis az angolokat választva átmenetileg Elliottal és Beusttal kezdett ismét egyeztetni, továbbra is megtartva még mindig az óvatos távolságot a szigetországtól, miközben igyekezett a német szövetség irányába is lépéseket tenni, hátha azok az oroszokat cselekedeteik átgondolására kényszerítik.⁹¹ Az angolok január 27-én, az orosz-német tárgyalások miatt úgy gondolták, hogy Ausztriát alaposan megvezették az oroszok, amint ez egy kabinetjelentésből is kitűnik.⁹² Legközelebb csak január 30-án küldtek ajánlatot ismét a Monarchia számára.⁹³ Andrassy január 28-án egy nagyhatalmi konferencia

⁸⁵ HEGEDŰS 1937: 588.

⁸⁶ CAB 41/10, 1878. január 22.

⁸⁷ WERTHEIMER 75–77, 81, KOVIČ 2011: 236–237, DIÓSZEGI 1998: 279, 288.

⁸⁸ KOVIČ 2011: 237.

⁸⁹ DIÓSZEGI 1998: 283.

⁹⁰ MILLMAN 1979: 372–373. DIÓSZEGI 1998: 245.

⁹¹ WERTHEIMER 1913: 85–86, 88.

⁹² CAB 41/10, 1878. január 27.

⁹³ CAB 41/10, 1878. január 30.

ötletével hozakodott elő, amely az 1856-os eseményekhez hasonlóan meggátolná az orosz terjeszkedést. Innentől kezdve lépett érvénybe a „konfliktus vagy konferencia” alternatívája.⁹⁴

Az angoloktól már akár a megigényelt hadikölcsönt is igénybe vehette volna, nem volt más hátra számára, mint Bismarckot megnyerni, a három császár szövetségének harmadik, orosz tagja ellen. Andrassy politikájáról megállapítható, hogy nem hagyta kiélesedni a helyzeteket, helyettük a tárgyalásokat preferálta és konszenzusra törekedett.⁹⁵ Az 1877 és 1878 januárjai közt lezajló intézkedések leginkább a tárgyalóképesség mögötti materiális garanciákat voltak hivatottak biztosítani. Ez változott meg az 1878-as évben, amikor az újabb kísérletek során az 1877-es év megegyezéseire nyúlnak vissza.

1878 nyarán rendezték a berlini konferenciát, amely a balkáni kérdést hivatott lezárni. Az azt megelőző napokban ismét az 1877-es tárgyalási alapok kerültek elő az angol és osztrák fél között, amelyben rögzítették a szerződő felek azt, hogy milyen mértékben segítik egymást a konferencián Oroszország területi szerzeményeinek és katonai sikereinek rovására.⁹⁶

Az angol-osztrák-magyar lehetőségeket jól tükrözi Andrassy január 31-én Beustnak küldött levele, amelyet február 1-jén közöltek az angolokkal, és amelyben a konferencia szükségességére hívta fel a figyelmet, a fentebb említett távolságtartó hangnemben: „*Mi – mint ahogyan arról Sir Elliotot is informáltam – kifejeztük álláspontunkat az Oroszországnak küldendő előzetes békét illetően. (...) Rövid időn belül egy konferenciára lesz szükség, (...) egy olyan konferenciára lesz szükség, amely foglalkozik minden kérdéssel, hiszen ez az egyetlen módja, hogy lenyugtassuk az osztrák-magyar közvéleményt, ezért ragaszkodunk egy ilyesfajta konferenciához. (...) Mondd az angol államférfiaknak, hogy készek vagyunk kezakeskedni egy bizalmas egyezményért, amely a békefeltételek azon részleteit tartalmazza, amelyekhez ragaszkodnunk kell, beleértve a Dardanellák kérdését is. Kiállunk a hét pontunk mellett. A brit kormány ezért belátja majd, hogy nem idézzük a három császár tribunusa elé, hanem hívjuk őt, és olyan helyzetben lesznek, amelyben Anglia hangjának teljes súlyával beszélhetnek majd, úgy a mi érdekeinkért, mint sajátjaikért. Ezáltal időt is nyerünk ahhoz, hogy egy olyan egyezményre jussunk, amely aktív együttműködéssel megvédi közös érdekeinket bármilyen sérüléstől. (...) minden Anglia által tett lépés, mely érdekeinek védelmében tett elhatározottságának bizonyítéka, csak erősíti Anglia pozícióit a konferencián.*”⁹⁷

⁹⁴ DIÓSZEGI 1998: 282–283.

⁹⁵ WERTHEIMER 1913: 88.

⁹⁶ GAULD 1926: 108–112.

⁹⁷ FO 881/ 3477, 1878. január 31.

A brit külpolitika sorozatos kísérleteit, szövetségkereséseit minden alkalommal egy elutasító válasz követi, vagy egy olyan ajánlat, amely az angolok elkezeléseinek nem felelt meg. Andrassy gyula külpolitikája a kivárás volt, amelyet a német támogatás elnyerésért, valamint az oroszok ígéreteiben való bizalom köré épített, ennek köszönhetően nem lépett teljesen az angol szövetség kiépítésének útjára. Ez Andrassy sokszor ruszofóbnak titulált külpolitikai irányvonalát is új megvilágításba helyezi, mégpedig leginkább reálpolitikusnak tekinthető, Bismarckhoz és az angol Disraelihez hasonlóan, mivel a távlati célokat tartotta a szeme előtt az orosz együttműködéssel és minden alternatívára felkészült az angol szövetség közelben tartásával. A berlini kongresszust megelőző időszakban kerültek újra elő az 1877-es év egyezményei, amikor is az angolok számára kulcsfontosságúnak bizonyultak az Oroszország ellen hozott szankciók és a San Stefanói béke revíziója során az olyan tényezők, mint az osztrák hatalmi potenciál, és az oroszok elleni cselekvőképesség tudata, amely Andrassy hét pontjából és az angol tapogatózásokra adott válaszokból derült ki leginkább. Az angol-osztrák közeledés így az 1877-es évben egy szövetség formáját ugyan nem nyerte el, ám eredménytelennek sem mondható, hiszen a két ország között egy időre, csendes együttműködés jött létre.

Felhasznált irodalom

- BEUST, Friedrich Ferdinand: *Memoirs of Friedrich Ferdinand von Beust*. 2. kötet, Remington & Co. Publishers, London, 1887.
- BLAKE, Robert: *Disraeli*. Eyre & Spottiswoode, Oxford, 1966.
- BUCKLE, George: *The Life of Benjamin Disraeli. Earl Beaconsfield*. 6. kötet, The Macmillan Company, New York, 1920.
- CZÖVEK István: *Hatalom és közvélemény II. Sándor korában: Tanulmányok*. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2001.
- DIÓSZEGI István: *Andrássy und Disraeli im Sommer des Jahres 1877*. Budapest, 1877.
- DIÓSZEGI István: *Bismarck és Andrássy*. Budapest, 1998.
- DUNDAS, Lawrence (szerk.): *The Letters of Disraeli to Lady Chesterfield and Lady Bradford*. D. Appleton and Company, New York, 1929.
- DWIGHT, Lee: Unprinted Documents. The Anglo-Austrian understanding of 1877. II. *Slavonic and East European Review* 1931. London, 1931. 449–465.
- GAULD, William A.: The Anglo-Austrian Agreement of 1878. *English Historical Review* 1926/1. London, 1926. 108–112.
- GWENDOLEN, Cecil (szerk.): *Life of Robert Marquis of Salisbury*. 1868–1880. 2. kötet, London, 1921.
- HANSARD, Thomas Curson: *Parliamentary Debates*. 235. kötet, Hansard's Parliamentary Debates, London, 1877.
- HEGEDŰS Loránt: Lord Beaconsfield politikai ügynökének jelentései gróf Andrássy Gyula és Tisza Kálmán politikájáról a keleti válság idejében. *Századok* 1937/pótkötet. 576–616.
- HELLER – NYEKRICHS 2000 = HELLER, Mihail – NYEKRICHS, Alexandr: *Az Orosz Birodalom története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- JELAVICH, Barbara: *The Habsburg Empire in European Affairs 1814–1918*. Chicago, 1969.
- KOVIČ, Milos: *Disraeli and the Eastern Question*. Oxford, 2011.
- LEPSIUS, Johannes – BARTHOLDY, Albrecht Mendelssohn – THIMME Friedrich (szerk.): *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914. Der Berliner Kongress, seine Voraussetzungen und Nachwirkungen 1871–1878*. Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, Berlin, 1926.
- MILLMAN, Richard: *Britain and the Eastern question. 1875–1878*. Oxford. 1979.

TEMPERLEY, H. W. V. – PENSON, L. M. (szerk.): *Foundations of British Foreign Policy*. New York, 1966.

VINCENT, John (szerk.): *The Diaries of Edward Henry Stanley, 15th Earl of Derby (1826–1893). Between September 1869 and March 1878*. Offices of the Royal Historical Society, University College London, London, 1994.

WERTHEIMER Ede: *Gróf Andrássy Gyula és kora*. 3. kötet, Budapest, 1913.

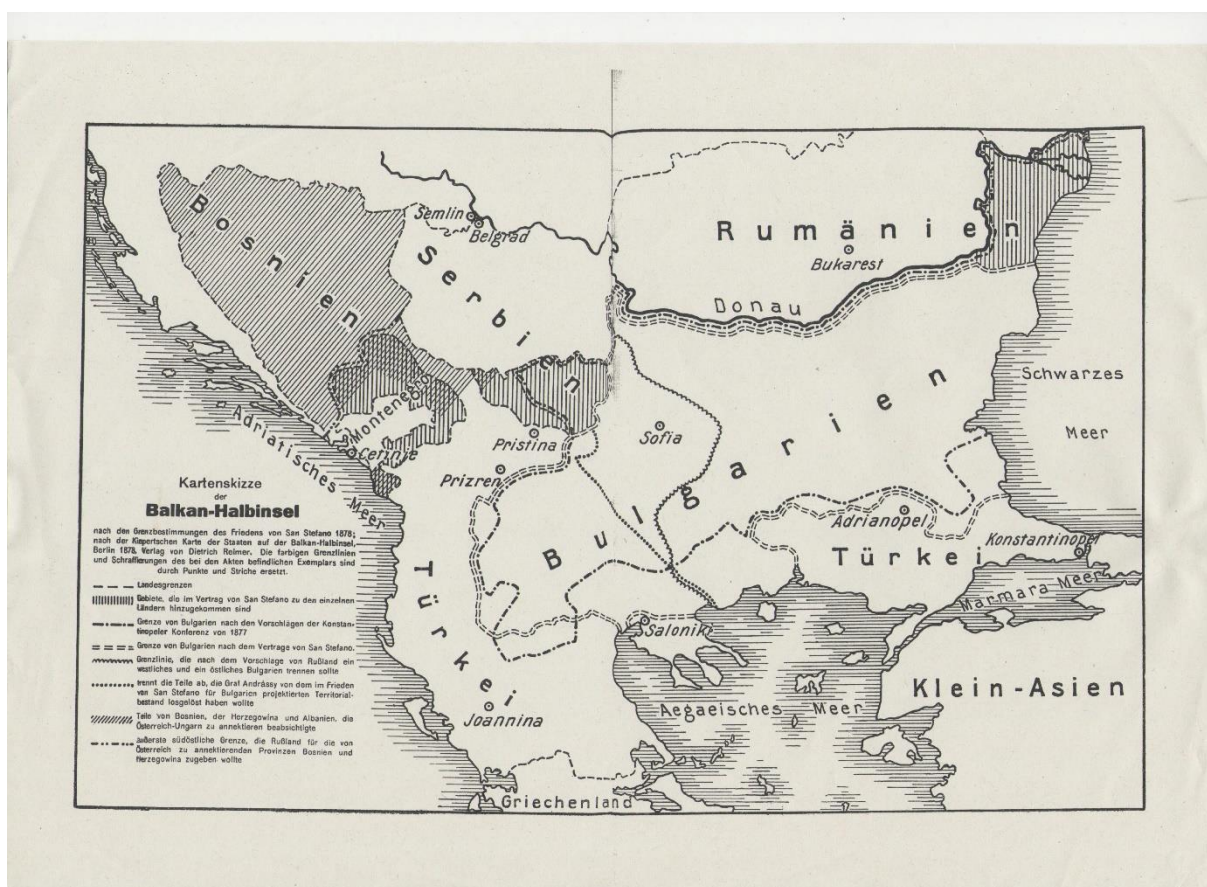
Felhasznált források

Az angliai The National Archives birtokában lévő dokumentumok.

Cabinet Papers (CAB)

Foreign Office Papers (FO)

Melléklet



I. kép: Térképvázlat a Balkán-félszigetről. (forrás: LEPSIUS–BARTHOLDY-THIMME 1926)